

DIVISION OF A MONOPOLIST AS AN ELEMENT OF THE SYSTEM OF CONTROL OVER ECONOMIC CONCENTRATIONS IN UKRAINE AND THE EU

ПОДІЛ МОНОПОЛІСТА ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ЗА ЕКОНОМІЧНИМИ КОНЦЕНТРАЦІЯМИ В УКРАЇНІ ТА ЄС

Borsuk N.Y. / Борсук Н.Я.,

Doctor of Law, Professor / д.ю.н., проф.,

ORCID: 0000-0003-3476-3084

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,

Kyiv, Beresteiskyi Ave. 54/1, 03057

Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Берестейський просп. 54/1, 03057

Анотація. В роботі проаналізовано правове регулювання поділу суб'єкта господарювання в Україні та Європейському Союзі. На основі практичних кейсів висвітлюється проблематика застосування примусового поділу до монополіста, який зловживає своїм становищем. Обґрунтовується думка, що поділ суб'єктів господарювання є невід'ємною частиною системи контролю за економічною концентрацією, тому конкурентним органам варто частіше використовувати структурні зобов'язання, де компанії самі погоджуються продати частину активів, щоб отримати дозвіл на злиття.

Ключові слова: суб'єкти господарювання, монопольне становище, економічна концентрація, правове регулювання, примусовий поділ, конкуренція, Україна, Європейський Союз.

Вступ. На сьогоднішній день, поділ монополіста є найбільш радикальним заходом антимонопольного регулювання, спрямованим на відновлення конкурентної структури ринку. У правових системах України та ЄС цей інструмент має спільну мету, базується на схожих принципах, але суттєво відрізняється за частотою та механізмами застосування. Хоча Україна активно гармонізує своє законодавство з *acquis communautaire* (правовою системою ЄС), на практиці існують суттєві нюанси у впровадженні цих заходів.

Основна частина. В Україні ключовим інструментом є примусовий поділ, як санкція за порушення, що регулюється статтею 53 Закону «Про захист економічної конкуренції» [1]. Підставою такого поділу є зловживання суб'єктом господарювання монопольним (домінуючим) становищем. Антимонопольний комітет України (надалі – АМКУ) може зобов'язати компанію провести реорганізацію протягом визначеного строку (не менше 6 місяців). Такий поділ можливий лише тоді, коли підприємство можна організаційно та технологічно роз'єднати на незалежні суб'єкти.

В історії АМКУ примусовий поділ є «екзотичним» заходом. За понад 30 років існування відомства було прийнято лише одне таке класичне, але резонансне рішення. Це була спроба поділу активів групи OSTCHEM в 2019 році, яка супроводжувалася тривалими судовими спорами. У 2022 році Верховний Суд остаточно скасував зазначене рішення АМКУ.

Коротко про зміст справи. АМКУ своїм рішенням [2] встановив, що група компаній OSTCHEM (у складі «Сєверодонецьке об'єднання Азот», «Черкаський Азот», «Рівнеазот» та трейдера «НФ Трейдінг Україна») зловживала монопольним становищем на ринку азотних добрив у 2014–2017 роках. Зловживання полягали у штучному завищенні ціни на газ (сировину) та зупинці заводів у весняну посівну, що спричинило дефіцит і зростання цін для аграріїв. Комітет наклав штраф у розмірі 107 млн грн на трейдера та зобов'язав групу провести примусовий поділ, щоб заводи («Азоти») конкурували між собою. Дане рішення було програно в судах.

Основними причинами програшу суд зазначив [3] некоректне визначення АМКУ меж ринку (зокрема, не було належним чином враховано імпорт добрив) та що такий радикальний захід, як поділ, не був пропорційним порушенню, а АМКУ не довів, що інші (менш жорсткі) заходи були б неефективними.

Ця найвідоміша спроба АМКУ застосувати статтю 53 Закону «Про захист економічної конкуренції» [1] до великої промислової групи показала, що суди дуже прискіпливо ставляться до обґрунтування таких рішень. Треба було довести, що підприємство має чітко відокремлені підрозділи (технологічно та організаційно), які можуть існувати самостійно. Поділ великих виробничих ланцюгів може призвести до зупинки виробництва та втрати робочих місць. А це вже є ризиками для економіки. Кейс OSTCHEM показав складність доведення таких справ та розуміння рідкого застосування законодавства щодо такого поділу.

Питання поділу монополій в ЄС регулюється передусім статтею 102 Договору про функціонування Європейського Союзу [4], яка забороняє зловживання домінуючим становищем, але не саме володіння ним, та статтею 7

Регламенту Ради (ЄС) № 1/2003[5], яка прямо дозволяє Європейській комісії накладати структурні зобов'язання (поділ активів), якщо немає настільки ж ефективних поведінкових заходів.

У праві ЄС поділ монополіста частіше розглядається як структурний захід (divestiture) у межах контролю за концентраціями або як засіб припинення порушень антимонопольного законодавства.

Європейська Комісія надає перевагу структурним заходам (продаж частини бізнесу або активів) над поведінковими зобов'язаннями, оскільки вони мають незворотний характер і не потребують тривалого моніторингу. Але структурні заходи застосовуються лише тоді, коли поведінкові заходи будуть менш ефективними або більш обтяжливими для підприємства. Часто це є результатом зобов'язань (commitments), які компанії беруть на себе добровільно для схвалення угоди.

В Європейському Союзі поділ монополіста (або продаж частини активів) — це інструмент, який частіше реалізується через добровільні зобов'язання, ніж через прямий примус.

Згідно зі статтею 9 Регламенту 1/2003[5], компанії, щодо яких ведеться антимонопольне розслідування, можуть самі запропонувати «ліки» для відновлення конкуренції. Це вигідно компанії, тому що дозволяє уникнути офіційного визнання порушення та гігантських штрафів (до 10% річного обороту). Класичними прикладами є справи проти E.ON [6] та RWE [7], де європейські енергетичні гіганти погодилися на структурний поділ (продаж активів), щоб уникнути величезних штрафів за зловживання монополюючим становищем.

Коли компанії хочуть об'єднатися, Єврокомісія може виставити умову: злиття дозволять лише за умови продажу частини бізнесу (divestiture). Це формально «добровільний» крок: компанія сама вирішує, чи погоджуватися на такий поділ заради угоди.

Примусовий поділ (Structural Remedies) в ЄС є крайнім заходом, який передбачений статтею 7 Регламенту 1/2003[5]. Єврокомісія може наказати

компанії примусово відокремити частину бізнесу, якщо немає іншого способу припинити порушення. На практиці в ЄС цей механізм використовується вкрай рідко, оскільки він має бути «пропорційним». Європейське право віддає перевагу «поведінковим» заходам (наприклад, зміна правил доступу до мережі), якщо вони можуть вирішити проблему.

Система даного підходу побудована на діалозі. Регулятор (Єврокомісія) окреслює проблему, а бізнес шукає шлях її вирішення, який би мінімально шкодив ефективності. Це швидше, ніж багаторічні судові тяжби, які часто супроводжують примусовий поділ (як це буває в США).

В Україні також є розуміння, що на відміну від примусового поділу (який є санкцією за вже скоєне порушення), структурні зобов'язання — це превентивний захід. Компанії добровільно погоджуються «відрізати» частину свого бізнесу та продати її третій стороні, щоб АМКУ дозволив їм здійснити злиття.

Одним із найсвіжіших та найбільш показових прикладів застосування жорстких структурних зобов'язань є справа CRH та Dycerhoff (Цементна галузь, 2024) [8]. Ірландська компанія CRH (найбільший виробник будматеріалів в Україні) планувала придбати активи італійської групи Buzzi (підрозділ Dycerhoff). Це об'єднання могло призвести до суттєвого обмеження конкуренції на ринку цементу. АМКУ надав дозвіл лише за умови, що CRH протягом певного часу після угоди відчужить (продасть) частину активів (зокрема акції ПрАТ «Волинь-цемент» та ПрАТ «Південьцемент») незалежному покупцеві. Тобто, замість заборони злиття або примусового поділу вже існуючої структури, АМКУ змусив компанію «звільнити місце» на ринку для нового конкурента.

Вартість зазначеної угоди складала приблизно 100 млн євро, це вважається однією з найбільших інвестицій в Україну з початку повномасштабного вторгнення.

Важливою умовою АМКУ було те, що CRH протягом дев'яти місяців після завершення угоди має передати 25-28% акцій придбаного бізнесу незалежному інвестору. Для захисту конкуренції CRH зобов'язана зберігати виробничі

потужності та забезпечувати рівні умови для покупців цементу, щоб уникнути монополізації ринку, оскільки компанія вже володіє трьома іншими заводами в Україні (під брендом Cemmark).

Рішення АМКУ № 304-р від 5 вересня 2024 року [8] дозволило ірландській групі CRH придбати активи італійської Buzzi (заводи «Волинь-цемент» та «Південьцемент») за умови виконання низки жорстких зобов'язань для підтримки конкуренції. Верховний Суд України 11 вересня 2025 року [9] підтвердив, що встановлені АМКУ зобов'язання для ірландської групи CRH (щодо продажу частки акцій незалежному інвестору та дотримання ринкових цін) є достатніми для запобігання монополізації ринку цементу.

Тобто, замість заборони злиття або примусового поділу вже існуючої структури, АМКУ змусив компанію «звільнити місце» на ринку для нового конкурента.

Висновки. В роботі були розглянуті підходи України та ЄС до поділу монополіста. З'ясовано, що поділ суб'єктів господарювання становить невід'ємну частину системи контролю за економічними концентраціями. В Україні АМКУ частіше розглядає поділ як санкцію за зловживання (ст. 53 Закону «Про захист економічної конкуренції»). В ЄС же переважає концепція структурних зобов'язань, де компанія може сама запропонувати «продаж активів» (divestiture), щоб уникнути величезних штрафів або задовольнити вимоги регулятора при злитті. У ЄС рішення про поділ проходять через жорсткий фільтр Суду справедливості ЄС, який вимагає доказів, що поділ є «єдиним можливим способом» виправити ситуацію. В Україні судова практика щодо примусового поділу ще перебуває на етапі становлення (як показав кейс групи Ostchem), і виконання таких рішень часто блокується роками через процесуальні зачіпки.

Література:

1. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 року. № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>
2. Про порушення законодавства про захист економічної конкуренції,

накладення штрафу та примусовий поділ: Рішення АМКУ від 05 вересня 2019 р. № 598-р. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/rishennya-598-r-vid-05092019>

3. Постанова Верховного Суду від 05.07.2022 у справі № 910/15541/19.

Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/1051276643>.

4. Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union // European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>

5. Council Regulation (EC) No 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition laid down in Articles 81 and 82 of the Treaty [2002] OJ L 001/1. On the multi-level governance debate, refer to F Cengiz, “Multi-level Governance in Competition Policy: The European Competition Network”, 2010, European Law Review, vol.35, pp. 660–77.

6. Справа E.ON (2008) — Електроенергія. Офіційна сторінка справи. URL: <https://competition-cases.ec.europa.eu/cases/AT.39388>

7. Справа RWE (2009) — Газ. Офіційна сторінка справи. URL: <https://competition-cases.ec.europa.eu/cases/AT.39402>

8. Про результати розгляду справи про концентрацію: Рішення АМКУ від 05 вересня 2024 р. № 304-р. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/pro-rezultaty-rozghliadu-spravy-pro-kontsentratsiiu-7>

9. Постанова Верховного Суду від 11.09.2025 у справі № 910/13150/24.

Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/130158135>

Abstract. *The paper analyzes the legal regulation of the division of a business entity in Ukraine and the European Union. Based on practical cases, the issue of applying forced division to a monopolist abusing its position is highlighted. The paper substantiates the view that the division of business entities is an integral part of the economic concentration control system, therefore competition authorities should more often use structural commitments, where companies themselves agree to sell part of their assets in order to obtain permission for a merger.*

Keywords: *business entities, monopoly position, economic concentration, legal regulation, forced division, competition, Ukraine, European Union.*